

Miran Alplinc

Dr. Miran Alplinc je diplomiral na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Leta 2017 je uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo z naslovom Gospodarski in socialni razvoj Šoštanja od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne. Od leta 2009 je zaposlen na Muzeju Velenje kot muzejski svetovalec.

ŠOŠTANJ V ZADNJEM LETU VELIKE VOJNE

Uvod

Prva svetovna vojna je v vrste avstro-ogrske vojske pritegnila mnogo Slovencev, vojno, čeravno ne v jarkih, pa je prebivalstvo bojevalo tudi v zaledju. Odmev velike vojne v Šoštanju in okoliških občinah je orisan v organizaciji preskrbe (aprovizacija) prebivalstva in prelomnih dogodkih v letu 1918.

Pričujoči prispevek nakazuje dogajanja v letu 1918 glede na ohranjeno gradivo Zgodovinskega arhiva Celje, takratnega časopisja in drugih virov. Omenjeno gradivo večinoma predstavljajo dopisi Okrajnega Glavarstva Slovenj Gradec občinam okrajnega glavarstva in s tem tudi občini Šoštanj mesto in občini Šoštanj okolica. Gre za dekrete okrajnega glavarstva, ki nakazujejo prihodnje ukrepe občin in pričakovan odziv. Ker pa arhivsko

gradivo Okrajnega glavarstva Slovenj Gradec, nekdanj hranje-
no v Pokrajinskem arhivu Maribor, ni ohranjeno, ni mogoč
natančnejši vpogled v stanje občin oziroma odziv občin na
omenjene dekrete. Le na mestih je stanje mogoče razjasniti
iz posameznih odlokov okrajnega glavarstva. Uporaba ča-
sopisnih virov povezuje omenjeno gradivo v času in prosto-
ru. Z vojnimi razmerami in spremembami običajnega toka
življenja je prikazan trud in težave oblasti za zagotavljanje
osnovne preskrbe. V zadnjem delu je prikazana sprememba
državne strukture oziroma preobrat in dogajanje v Šoštanju v
zvezi z delovanjem Narodnega sveta.

Hrana za vojno

Ob izbruhu vojne leta 1914 so ljudje pričakovali, da
vojna ne bo dolga. Pričakovano je bilo, da bodo hitro izbo-
jevali odločilne bitke in dosegli zastavljene cilje. Vsakdo je
nameraval vojno preživeti s svojimi zalogami: vojska naj bi
imela dovolj orožja in streliva, civilisti dovolj hrane in ostale-
ga, kar je bilo v zalogah trgovin. Pričakovanja pa se niso ure-
sničila, vojna se je zavlekla in zaloge so pošle.¹ Življenjski
vsakdan slehernika v zaledju se je ob splošnem pomanjkanju
hrane, kurjave in drugih dobrin, predvsem pa v dojemanju
vojne, v kateri so umirali bližnji, močno spremenil. Od šte-
vilnih nepredvidenih težav pa je bila najakutnejša oskrba s
prehrano. Gospodarstvo na vojno ni bilo pripravljeno. Ob iz-
bruhu vojne 1914 je bila javnost prepričana o hitrem koncu,
zato nobena od vpletenih držav ni opravila gospodarskih pri-
prav na vojno. Vojska naj bi imela dovolj orožja, civilna sfera
pa dovolj zalog po trgovinah. Ker pa se je vojna zavlekla, je
postala preskrba s hrano trajno največja težava vlad vpletenih
držav, zato je bilo potrebno vzpostaviti celoten sistem pre-
skrbe in ohromljeno proizvodnjo usmeriti v osnovne artikle.
Proizvodnja se je zmanjšala, naraščati je začela brezposel-

¹ Himmelreich, Bojan: *Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918*. V: *Iz zgodovine Celja 1848–1918*, MNZC, Celje, 1998, str. 87–122, 97 (dalje kot: Himmelreich, Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918).

nost, krajšal se je delovni čas itn. Vloga države se je povečala z uravnavanjem produkcije in porabe (aprovizacije) dobrin.²

Vzpostavljeni so bili sistemi oskrbe, ki jih do takrat ni bilo.³ Po avstrijskem zakonu o vojnih dobavah iz leta 1912 je bilo gospodarstvo in prebivalstvo podrejeno vojaškim zahtevam.⁴ Prav zaradi tega so bile gospodarske panoge, kot so pošta, telegraf in železnica, podrejene in so delale za vojsko.⁵ Pomembno infrastrukturo je stražila črnovojniška vojska, zaseženi so bili nekateri industrijski obrati kovinarske, usnjarske, kemične in papirne industrije. Tudi delavske pravice so bile močno omejene, država pa je ustanavljala urade za nadzor gospodarstva, s čimer je bilo slednje vse bolj centralizirano.⁶ Centralizacija industrije za vojne potrebe pa je povzročila motnje in krizo pri oskrbi z življenjskimi potrebščinami. 25. junija 1914, še pred začetkom vojne, je Avstro-Ogrska sprejela več zakonskih predpisov za prilagajanje vojnim razmeram. Julija 1914 je bil uveljavljen zakon o popolnem vojnem gospodarstvu in ustanovljene so bile centrale za pridobivanje in razdeljevanje dobrin. Prvega avgusta je bil objavljen cesarski ukaz, ki je določil ukrepe za preskrbo z nujno potrebnimi artikli. Ob koncu leta 1918 je delovalo že 90 central. To so bile centrale za zbiranje kovin, ovčje volne in živalskih dlak, bombaža, platna, kavčuka, starega papirja, živalskih kož, govejega loja, kopriv, vrvi, smrekovega lubja, divjega kostanja, želoda, žira, vreč, le-

² Fischer, Jasna: Gospodarstvo v vojnih razmerah. V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, str. 148 (dalje kot Fischer, Gospodarstvo v vojnih razmerah).

³ Himmelreich, Bojan: *Namesto zemlje črni kruh, Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*. Celje, Zgodovinski arhiv Celje, 2001, 9–11 (dalje kot: Himmelreich, Namesto zemlje črni kruh).

⁴ Šorn, Jože: Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni. V: *Zgodovinski časopis* 35, št. 1–2 (1981), str. 63–64 (dalje kot: Šorn, Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni).

⁵ Svoljšak, Petra: *Gospodarstvo. V: Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana: Muzej novejša zgodovine, 2010, str. 69–70, 69 (dalje kot: Svoljšak, Gospodarstvo).

⁶ Šorn, Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni, str. 64, 66.

senih palic in lesa. Motnje v dobavi surovin so povzročile pravo obsedno stanje in podreditev omenjenemu zakonu. Sprva je zbiranje potekalo prostovoljno, kasneje pa so ga izvajali prisilno.⁷ Tako so oblasti skušale zagotoviti oskrbo. V ta sklop so spadali popisi nujno potrebnih zalog pri izdelovalcih, trgovcih, v skladiščih in prevoznikiških podjetjih. Upravne oblasti so imele pravico od posameznikov ali podjetij brez napovedi zahtevati poročilo o zalogah in jih uporabiti za oskrbo občin in armade. Ob neupoštevanju odredbe in morebitnem višanju cen so bile predpisane denarne in zaporne kazni in celo zaplemba zalog ter izguba obrtnih pravic. V naslednjih letih je omenjeni ukaz iz prvotnih 13 zrasel na 62 členov.⁸ Vse je bilo podrejeno oskrbi vojske in racionirani oskrbi prebivalstva.

Ravno pomanjkanje hrane, oblačil, obutve in kurjave je najbolj prizadelo prebivalstvo zaledja.

S časom se je pojavilo vse več razlogov za pomanjkanje hrane. Vojna je prekinila tudi dotedanje gospodarske povezave, v prednosti so se zaradi geografskega položaja tako znašle antantne sile in tiste, ki so lahko zagotavljale lastno proizvodnjo. Preskrba Avstro-Ogrske je bila v celoti odvisna od ogrskega dela države, ki pa je vse bolj ščitil svoje interese. Vse večji vpliv je imela tudi angleška zapora dovoza živil iz sveta, zmanjšan zemljiški donos ter slabe letine.

K preobratu

Do zadnjega leta vojne se je stanje oskrbe z živili poslabšalo, saj že od 1917 oskrbni organi niso bili več sposobni zagotavljati predpisanih količin hrane za prebivalstvo. Sorazmerno upadu oskrbe je padala tudi kvaliteta živil. Prebival-

⁷ Hodnik, Mira: *Zaostrene gospodarske razmere na Kranjskem*. V: *V zaledju soške fronte*, Ljubljana, 2015, str. 18–20 (dalje kot: Hodnik, *Zaostrene gospodarske razmere na Kranjskem*).

⁸ Himmelreich, Bojan: *Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918*. V: Cvirn, Janez (ur.) et al: *Iz zgodovine Celja 1848–1918. Odsevi preteklosti* 2. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, str. 87–122, 98 (dalje kot: Himmelreich, *Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918*).

stvo pa je skušalo potrebe zadovoljiti tudi mimo predpisov oblasti. Ob nezmožnosti oblasti, da bi zagotovile vsaj osnovno preskrbo prebivalstva, ta je bila že zdavnaj na kartah, se je nezadovoljstvo vse bolj širilo. Vojna pa se ob ogromnih žrtvah kar ni končala. Tudi v Šaleški dolini je zabeleženih nekaj dogodkov, ki odražajo stisko prebivalstva v zadnjem letu vojne.

20. julija 1917 je prišlo v Velenju do posveta županov šoštanjskega okraja, na njem pa so razpravljali o gospodarskih zadevah okraja. Ob tej priložnosti so zaprosili za pomoč poslanca Verstovška. V zahtevah poljedelskemu ministrstvu so izpostavili nujnost ukinitve mlinskih nakaznic in ugotavljali, da je za kmete in kmetske delavce določena količina 7,5 kg žita na mesec premajhna, in predlagali 500 g dnevno. Predlagali so, da se zaradi pomanjkanja masti kmetom pustijo večje količine krompirja, ječmena, koruze in drugih krmil, saj so bile med drugim določene količine krme za delovno živino prenizke. »Rekviriranje živine naj se ustavi in uredi plačevanje«. ⁹

Pol leta kasneje se stanje ni izboljšalo, o čemer najdemo zanimiv zapis v časniku Domoljub. »Gorje in trpljenje nas je znova pobratilo. Narodna ideja je pognala med vojno ravno v našem preprostem človeku, v našem kmetu in delavcu in rokodelcu še globlje korenine.« In ko je leta 1917 pod »silo nevzdržno zavoženih razmer v tej državi zopet smelo naše časopisje svobodnejše pisati in so naši poslanci na Dunaju izpregovorili možate besede, takrat je prišla tudi v srcu najskromnejšega našega kajžarja na dan jugoslovanska misel« in »da tako dolgo ne bo napredka med nami, dokler ne bomo imeli svoje lastne države in vlade.« ¹⁰ Dolg Avstrije brez Madžarske je pred koncem vojne narasel na 100 milijard kron in samo na Slovence naj bi prišlo 3 milijarde. »Če bi nobenega drugega vzroka za to ne bilo, da Jugoslovani zahtevamo svojo državo, bi jo morali zahtevati

⁹ Straža, l. 9, št. 64, 13. avgust 1917, str. 3.

¹⁰ Domoljub, Domovina domovini, št. 1, 1. februar 1918, str. 1 in 2.

zaradi vojnega dolga.« Obseg gospodarske proizvodnje je vse bolj upadal. Glede na trenutne dogodke je avtor med drugim zapisal: »Produkcija hmelja je padla zaradi opuščanja nasadov, napovedana rekvizicija svinj bi pomenila konec svinjereje« in pomanjkanje žita je bilo tolikšno, da se dežela ni bila sposobna oskrbeti. Kmetje so bili prisiljeni odprodati polovico svoje živine, kar je povzročilo pomanjkanje mleka in delovne sile na poljih.¹¹ Država je bila v vse večjih gospodarskih težavah,¹² kar je čutilo tudi prebivalstvo Šaleške doline. Olajšanja ni prinesel niti marca razglašeni mir z Rusijo.¹³ Oddaja živine je bila tudi leta 1918 še vedno obvezna, vendar se je moral šoštanjski okraj v zadnjem letu vojne vse pogosteje sam preskrbeti z mesom.¹⁴

Šoštanj na razglednici, izdani leta 1918¹⁵

¹¹ *Domoljub*, Domovina domovini, št. 1, 1. februar 1918, str. 1 in 2.

¹² SI_ZAC/0060/015/00054.

¹³ *Domoljub*, Konec vojne z Rusijo, št. 6., 8. marec 1918, str. 1.

¹⁴ SI_ZAC/0060/015/00018.

¹⁵ Muzej Velenje: fototeka, f-R 695.

Deklaracijsko gibanje

Deklaracijsko gibanje je slovensko prebivalstvo močno razgibalo tudi po zaslugi dr. Karla Verstovška, po rodu iz Velenja. Leta 1909 je bil Verstovšek na listi Slovenske kmečke zveze izvoljen v Štajerski deželni zbor in nato postal poslanec v državnem zboru na Dunaju, ki je 1917 znova zasedal. Kot član Jugoslovanskega kluba je bil Verstovšek povezan z Majniško deklaracijo, ki jo je 30. maja 1917 v tedanjem državnem zboru prebral dr. Anton Korošec. Po Majniški deklaraciji so Slovenci zahtevali združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov na ozemlju monarhije v samostojno državno tvorbo pod žezlom Habsburžanov.¹⁶ Deklaracijsko gibanje v podporo Majniški deklaraciji je bilo od septembra v polnem razmahu. Ob tegobah dolgotrajne vojne, želji po miru in zavesti, da so Slovenci znotraj monarhije zapostavljeni, je deklaracijsko gibanje od septembra 1917 postalo množično gibanje. Časnik Slovenec je poročal, da je 25. novembra 1917 občina Šoštanj okolica soglasno podprla Majniško deklaracijo, ne pa tudi občina Šoštanj mesto. Izražena je bila prošnja Jugoslovanskemu klubu, naj deluje »neustrašno in brezobzirno preko odpadnikov za narodne pravice do našega cilja«.¹⁷ Podoben je bil tudi konec izjave občinskega odbora Topolšica: »neustrašno naprej, da pridemo do svojih in gospodarskih pravic«.¹⁸

Vzdušje tega časa nakazujejo naslovi člankov v časniku Slovenec: »Proti miru«, »Dogodki v armadi«, »Besedilo pogodbe premirja z Rusijo« in »Vesti o majniški deklaraciji«.¹⁹ Izjave²⁰ za Majniško deklaracijo je podpisalo 408 deklet in žena iz občine Velenje, 391 žena in deklet iz

¹⁶ Ževart, Milan: *Styriaca*, izbrana dela, Muzej Velenje, Velenje 2005, str. 65 (dalje kot: Ževart: *Styriaca*).

¹⁷ *Slovenec*, l. 45, št. 289, 18. december 1917, str. 2.

¹⁸ Ževart: *Styriaca*, str. 66.

¹⁹ *Slovenec*, Deklaracija, Jugoslovanski klub in SLS, l. 45, št. 289, 18. december 1917, str. 2.

²⁰ Pokrajinski arhiv Maribor, *Acta declarationi faventia*.

župnije sv. Mihaela, 108 žena iz Belih Vod, 205 iz Zavodenj, 438 mož, žena in deklet iz Škal, gasilsko društvo Družmirje in krajevni šolski svet v Šentilju, od rudarjev pa le trije.²¹ 9. januarja 1918 je časnik Straža poročal, da se je celoten šoštanjski okraj izjasnil za Jugoslavijo. Župani občine Trga Velenje – Skaza, župan Šentilja pri Velenju – Koren, župan Šmartnega ob Paki – Drev, župan Topolšice – Škruba, župan Andraža – Brunšek, župan Šentjanža na Vinski Gori – Kroflič, župan Florjana – Godec, župan Škal – Jan, in župan občine Šoštanj okolica – Dermol, pa so dali skupno izjavo, v kateri so se izjasnili za Jugoslavijo pod žezlom Habsburžanov.²²

Tudi v občini Šoštanj je nezadovoljstvo vse bolj naraščalo in v časniku Slovenski gospodar je bilo februarja 1918 izpostavljeno, da Cesarsko kraljevo okrajno glavarstvo v Slovenj Gradcu neustrezno ravna s prebivalstvom. Prebivalstvo je izražalo nezadovoljstvo ob zapiranju uradov na uradne dneve, počasnem reševanju pritožb, neizplačevanju vojaških podpor, obtoževanju špekulantstva in oderuštva itn. »Enakih krivic ne bomo več trpeli«. Avtor članka je ponudil možnost rešitve: »Vsi na delo za takojšnjo udeležitev jugoslovanske države pod žezlom slavne habsburške dinastije, v kateri bo naš uradnik naš domačin in naš brat in ne tujec.«²³

V naslednjih mesecih je Jugoslovanski klub prejemal vse več izjav za majniško deklaracijo. Izjave so bile posredovane po pošti ali s pomočjo posameznih poslancev, med njimi tudi žena in deklet iz župnije Šoštanj.²⁴ Posledično je prišlo do narodnih zborovanj, najprej v Velenju, nato v Mozirju²⁵ in 1. aprila v Šentilju pri Velenju, kjer so na občnem zboru

²¹ Ževart, Milan: *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana: Knjižnica OF 5, 1977, str. 63-64 (dalje kot: Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini).

²² *Straža*, l. 10, št. 14, 18. februar 1918, str. 2.

²³ *Slovenski gospodar*, Pritožbe šoštanjskega okraja, 7. februar 1918, str. 2.

²⁴ *Slovenec*, Šoštanjski okraj za deklaracijo, l. 46, št. 72, 29. marec 1918, str. 3; *Slovenski gospodar*, št. 21, 23. maj 1918, str. 23.

²⁵ *Slovenec*, Šoštanjski okraj za deklaracijo, l. 46, št. 72, 29. marec 1918, str. 3.

izobraževalnega društva izrekli podporo za Majniško deklaracijo.²⁶ 25. marca 1918 je bil pri sv. Martinu v Velenju shod, ki se ga je udeležilo 1500 ljudi iz vseh občin okraja. Dvorana društvenega doma je bila premajhna, zato so se preselili na prosto. Za predsednika je bil izbran velenjski župan Skaza, podpredsedniki pa so bili ostali župani občin okraja. Glavni govornik je bil državni poslanec dr. Verstovšek. Vsi so se soglasno izrekli za Majniško deklaracijo ter podporo dr. Antonu Korošču in poslancu dr. Verstovšku. Na shodu je prebivalstvo izrazilo veliko navdušenje in po poročanju Slovenca so klicali: »Živio – klici so doneli proti nemškutarskim gnezdovom v dolini«.²⁷ Novica je bila objavljena tudi v časniku Slovenski gospodar: »vse občine Šoštanjkega okraja in Šoštanski okrajni zastop razen nemškutarskega mesta Šoštanj so se soglasno izrekle za Majniško deklaracijo«.²⁸ V tem času je bila občina Šoštanj mesto še vedno trdno v rokah nemške narodne strani. Namestnik župana občine je bil Filip Gande, člani občinskega sveta pa so bili: Acman, Goetschnigg, Franc Goričar, Viktor Hauke, Hrovath, Kossar, Franz Mörnigg, Anton Melanschegg, Johan Mörtl, Adolf Orel, Johan Rittoschegg, Josef Totter, Anton Stroinigg in dr. Lichtenegger.²⁹

Deklaracijsko gibanje je močno razširilo in utrdilo narodno zavest v Šaleški dolini, potisnilo Nemce in nemškutarje v defenzivo. O nasprotovanju slovenske in nemške narodne strani v začetku 20. stoletja je pisal že dr. Josip Vošnjak v Spominih in drugi avtorji. Odraž tega odnosa skozi podobe vsakdana pa je posebej beležilo časopisje tega časa.³⁰

²⁶ Slovenski gospodar, št. 14, 4. april 1918, str. 4; Straža, št. 27, 5. april 1918, str. 5.

²⁷ Slovenec, Šoštanski okraj za deklaracijo, l. 46, št. 72, 29. marec 1918, str. 3.

²⁸ Slovenec, Šoštanski okraj za deklaracijo, l. 46, št. 72, 29. marec 1918, str. 3; Slovenski gospodar, št. 21, 23. maj 1918, str. 23.

²⁹ SI_ZAC/0060/015/00003.

³⁰ Cvirn, Janez, in Studen, Andrej: Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880–1910). V: Rittig – Beljak Nives (ur.): Prvi i drugi međunarodni seminar Zajednice Nijemaca u Hrvatskoj 2001/2002: zbornik radova. Varaždin: Varteks, Zagreb: Zajednica Nijamaca u »

V časniku Domoljub februarja 1918 zasledimo: »Nemcev je na Slovenskem Štajerju toliko, da bi jih lahko spravili vse pod en klobuk.« Nemci /.../ »kriče o nemški narodni posesti. To vidimo v Celju, Mariboru, Ptuju, Slovenski Bistrici, Slovenj Gradcu, Šoštanju itn.«³¹ Odziv nemških nacionalcev na težnje Slovencev je bil pričakovano odklonilen, z vsemi silami so delovali proti podpisovanju Majniške deklaracije.³² Vendar je bilo januarja 1918 že jasno, da so štajerske občine podprle jugoslovansko deklaracijo.³³ Napetosti med slovensko in nemško narodno stranjo so se v zadnjem letu vojne vse bolj stopnjevale. Tako v časniku Straža najdemo zapis, da so v nedeljo, 14. aprila 1918, »nemčurji napadli vlak« na železniški postaji v Šoštanju. Ko so Slovenci ob odhodu vlaka s perona zapeli domoljubne pesmi, so jih iz teme ob kolodvoru nemčurji obmetavali s kamenjem.³⁴ Dogodek je močno odmeval v širši javnosti.

Tabor v Družmirju

Na obletnico Majniške deklaracije je bil 30. maja 1918 v Družmirju pri Šoštanju velik shod. O tem dogodku izvemo tudi iz spominov Zalka Zalar, rojene Rajšter. Kljub prepovedi shoda se je popoldne 30. maja pred Družmirjem zbrala velika množica ljudi.³⁵ O taboru je v preteklosti pisal tudi Milan Že-

Hrvatskoj, 2002, str. 115–123 (dalje kot: Cvirn in Studen, Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem); Aplinc, Miran, *Vošnjaki industrialci iz Šoštanja*. Šoštanj: Zavod za kulturo Šoštanj, 2005, str. 73–98 (dalje kot: Aplinc, Vošnjaki).

³¹ *Domoljub*, Domovina domovini, št. 1, 1. februar 1918, str. 1 in 2.

³² *Domoljub*, Za našo deklaracijo, št. 5, 1. marec 1918, str. 3.

³³ *Slovenec*, Štajerske občine za jugoslovansko deklaracijo, l. 46, št. 4, 5. januar 1918, str. 4; Straža, l. 9, št. 101, 21. december 1917, str. 4. Župan občine Šoštanj okolica je bil Dermol.

³⁴ *Straža*, l. 10, št. 32, 22. april 1918, str. 2; *Slovenski gospodar*, št. 17, 25. april 1918.

³⁵ Rajšter Zalar, Zalka; Rajšter Ambrožič, Jelica: *Spomini na preteklo dobo*. Velenje: Muzej, 2017, str. 138 (dalje kot: Rajšter Zalar, *Spomini na preteklo dobo*).

var.³⁶ Priprave na tabor v Družmirju so potekale že nekaj dni prej,³⁷ žene so spletale vence, fantje so postavili tri mlaje, na vseh hišah so visele slovenske in cesarske zastave. Na Okrajnem glavarstvu Slovenj Gradec in pri cesarskem namestniku v Gradcu so nasprotniki zahtevali prepoved shoda. Okrajno glavarstvo je kljub pritožbi dr. Verstovška shod prepovedalo s trditvijo, »da je red in mir v nevarnosti.« V Šoštanj so poslali 30 orožnikov in vojaštvo, ki je zasedlo ceste proti Družmirju in zavračalo prebivalstvo. O poteku tabora ne izvemo vsega, saj je bil del vsebine v Slovencu in Slovenskem narodu cenzuriran. Kljub temu pa so ljudje po stranskih poteh prišli na prostor zborovanja, kjer se jih je zbralo več tisoč. Prišli so iz vseh šaleških občin, Mislinjske in Savinjske doline ter Koroške. Kljub prepovedi je množica od 14. do 19. ure vztrajala na prireditvenem prostoru, kjer je bil izveden del programa, poslanec Verstovšek pa je trikrat govoril.³⁸ Po odhodu večine udeležencev so imeli šoštanski rodoljubi v hotelu Avstrija srečanje z dr. Verstovškom.³⁹ O pripravah nemškutarjev, da bi preprečili shod v Družmirju, sta obširno poročala Straža in Slovenski gospodar.⁴⁰ Deklaracijsko gibanje je močno razširilo in utrdilo narodno zavest v Šaleški dolini, potisnilo Nemce in nemškutarje v defenzivo. Kljub temu je še julija 1917 občinski zastop v Šoštanju doniral 1000 kron nemškemu Schulvereinu na Dunaju. Komentar pisca članka v Slovenskem narodu je bil, da se spodnještajerski nemčurji bahajo z »deutsche Gesinnung«, češ, še smo tu.⁴¹

Deklaracijsko gibanje je na slovenskem ozemlju izkoriščalo svoj povezovalni element in z uspehi, ki jih je nizalo, tudi zaradi prizadevanj Karla Verstovška, Nemcem pognalo strah v kosti. Prav zaradi napredovanja slovenskega deklaracijskega

³⁶ Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, str. 63–64.

³⁷ *Slovenski gospodar*, 23. maj 1918.

³⁸ *Slovenski narod*, l. 51, št. 122, 1. junij 1918, str. 1.

³⁹ *Slovenec*, Slovenski tabor v Družmirju, l. 46, št. 123, 1. junij 1918, str. 3.

⁴⁰ *Straža*, l. 10, št. 44, 3. junij 1918, str. 2.

⁴¹ *Slovenski narod*, l. 51, št. 159, 16. julij 1918, str. 1.

cijskega gibanja v podporo Majniški deklaraciji so pronemški krogi Spodnje Štajerske zahtevali avdienco pri cesarju Karlu I., do katere je prišlo 25. maja 1918. Cesar je takrat v govoru poudaril, da avstrijska politika ni pripravljena popustiti jugoslovanskim zahtevam. Omenjena avdienca je nekako zgladila nasprotja znotraj slovenskih političnih krogov. Slovenske politične stranke so podale skupno izjavo, v kateri so poudarile, da Slovenci ne bodo odstopili od zahteve po ustanovitvi skupne jugoslovanske države in zaščite narodnega življenja. Po mnenju Korošca narodnega prava nihče ne sme prekršiti. Pri tem so se naslanjali na 14 točk ameriškega predsednika Wilsona, objavljenih 8. januarja 1918.⁴²

*Udeleženci
prepoveda-
nega dekla-
racijskega
tabora v
Družmirju
30. maja
1918⁴³*

Narodni svet v Ljubljani

V poletnih mesecih 1918 je postalo jasno, da avstro-ogrske monarhije ni mogoče ohraniti v trialističnih okvirjih. 25. julija je Korošec napovedal, da je čas, da se Slovenci tesneje povežejo. Prišlo je do ustanovitve Narodnega sveta v Ljubljani 16. avgusta 1918. Kasneje je prišlo do ustanavljanja pokrajinskih odborov. Narodni svet za Štajersko je bil

⁴² Gačić, Aleksandra; Jenuš, Gregor. *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek zaslužni slovenski politik*. Velenje: Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2016, str. 84-87 (dalje kot: Gačić in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek*).

⁴³ MNO Maribor: arhiv, inv. št. negativa 8966, inv. št. fotografije 56/1973.

ustanovljen 28. septembra, predsednik je postal Karel Verstovšek, podpredsednik pa Franjo Rosina.⁴⁴ Povezovanje je obrodilo sadove in 6. oktobra je bil ustanovljen Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁴⁵

Avstro-Ogrska je antanti oktobra v zameno za premirje ponudila avtonomijo za slovanske narode v državi. Ponujeno avtonomijo je predsednik ZDA Woodrow Wilson zavrnil, zato je Narodni svet 21. oktobra, na osnovi te zavrnitve zahteval brezpogojno samoodločbo. Po porazu Avstro-Ogrske in preostalih centralnih sil sta hrvaški sabor v Zagrebu in ljudski shod v Ljubljani 29. oktobra razglasila narodno osvoboditev in ustanovitev samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s sedežem v Zagrebu.⁴⁶ Predsednik Narodnega vijeća (sveta) je postal dr. Anton Korošec. Dva dni kasneje, 31. oktobra, je bila v Ljubljani ustanovljena Narodna vlada SHS v Ljubljani. Še v oktobru so Slovenci prevzeli civilno in vojaško oblast.⁴⁷ Naslednjega dne, 1. novembra, je Narodni svet za Štajersko povišal Rudolfa Maistra v generala in mu poveril poveljstvo na Slovenskem Štajerskem. Po uspešnih potezih generala Maistra so slovenske enote razorožile nemške brambovce v Mariboru.⁴⁸ Da bi novonastala Država SHS zavarovala meje, je 31. oktobra 1918 Narodni svet v Ljubljani pozval vse jugoslovanske častnike, podčastnike in moštvo, naj se zgledajo v Ljubljani v Mestnem domu zaradi uvrstitve

⁴⁴ Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek*, str. 84–87.

⁴⁵ *Slovenec*, Ustanovitev Narodnega sveta za vse jugoslovanske narode, št. 230, 7. oktober 1918, str. 1.

⁴⁶ 29. oktobra 1918 je bila v Ljubljani velika manifestacija, na kateri je bila razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Zbralo se je okoli 30.000 ljudi, med njimi je bilo približno 200 oficirjev in vojakov. V njihovem imenu je nadporočnik dr. Mihajlo Rostohar s sabljo v roki odpovedal prisego habsburškemu cesarju in obljubil zvestobo novonastali državi. S tem je bila leta 1918 rojena slovenska državnost.

⁴⁷ Razglas narodne vlade SHS, objavljen v uradnem listu 4. novembra 1918.

⁴⁸ Perovšek Jurij: Slovenci in država SHS leta 1918. V: *Zgodovinski časopis*, l. 53 (1999), str. 71–79 (dalje kot: Perovšek, Slovenci in država SHS leta 1918).

v narodno armado.⁴⁹

Narodni svet v Šoštanju

O bližajočem koncu vojne je pričalo mnogo znakov tudi v Šoštanju. Disciplina je počasi popuščala tudi v vojski, saj se tisti, ki so prišli na dopust, niso več vrnili na fronto ali pa so vsaj odlašali tako dolgo, dokler jih niso iskali žandarji. Disciplina je popustila, prebivalstvo pa je živelo v velikem pomanjkanju.⁵⁰ In končno: »v to ubogo zmrcvarjeno zemljo, med lačne in obupane ljudi, je jeseni 1918 zadonel rešilni glas: MIR, MIR! Prišel je tisti ljubi mir, za katerega je ljudstvo molilo in ga klicalo štiri leta!«⁵¹ Ko je v Šoštanj končno prišla vest o koncu vojne, so sredi Šoštanja na Mravljakovi hiši pri mostu izobesili slovensko zastavo. Zalka Rajšter je sama držala zastavo, tako da bi jo videli tovarniški delavci, ki so opoldne odhajali iz tovarne.⁵²

Že pred koncem vojne so po večjih krajih ustanavljali narodne svete, ki so imeli nalogo prevzeti narodno upravo v svoje roke. Narodni svet je dobil tudi Šoštanj. 15. oktobra 1918 je odvetnik dr. Fran Mayer v prostorih gostilne Mihaela Cerovška sklical zaupno zborovanje obrtnikov, ki naj bi volili narodni svet. Za načelnika je bil izvoljen dr. Fran Mayer, za odbornike pa Ivan Senica, Franc Schwarz, Franc Grebenšek in Jakob Šip. Dva dni kasneje je bil Narodni svet ustanovljen na javnem zborovanju. Predsednik je postal dr. Fran Mayer, člani pa so bili: Mihael Cerovšek, Franc Grebenšek, Ivan Koropec, Ivan Senica, Ivan Šešek, Franc Schwarz, Alojzij Trobej, Ivan Vedečnik, Jakob Volk, Franc Vrečko in Matko Za-

⁴⁹ *Slovenec*, Jugoslovanski častniki in vojaki, l. 46, št. 251, 31. oktober 1918, str. 1.

⁵⁰ Rajšter Zalar, *Spomini na preteklo dobo*, str. 138.

⁵¹ *Hrani jih za spomin, če me več kdaj nazaj ne bo: sto spominov ob stoletnici začetka prve svetovne vojne iz Šaleške doline in okolice*, ur. Špela Poles, Šoštanj: Občina, 2014, str. 57 (dalje kot: Poles, *Hrani jih za spomin, če me več kdaj nazaj ne bo*).

⁵² Rajšter Zalar, *Spomini na preteklo dobo*, str. 138.

lar. Kasneje sta bila voljena še Jakob Šip in Ivan Šoln. Da bi Narodni svet lahko opravljal delo, je bil na seji 11. novembra določen delokrog pooblaščenim posameznikom. Namestnik predsednika in poverjenik za finančne zadeve je bil Matko Zalar, poverjenik za konje in vozove je postal Ivan Koropec, občinsko pisarno je vodil Alojzij Trobej in konjsko bolnico Ivan Senica. Za oskrbo s krompirjem je bil zadolžen Franc Vrečko, za oskrbo z mesom Mihael Cerovšek in za premog Ivan Koropec. Obrtne, delavske in zdravstvene zadeve je urejal Jakob Volk, za občinsko ubožnico pa Franc Schwarz in cerkvene zadeve Jakob Šip.⁵³ V Velenju se z ustanovitvijo Narodnega sveta ni zelo mudilo, saj so imeli Slovenci občino v svojih rokah. Tam je bil Narodni svet ustanovljen 28. novembra 1918.⁵⁴

Narodni svet v Šoštanju je takoj začel aktivnosti za prevzem oblasti. 1. novembra je prevzel občinski urad, čemur se je sprva zoperstavljal Filip Gande, takratni namestnik župana, vendar so medtem v mesto že prišle novice o novonastali Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, zato se je uklonil. Prevzeli so občinsko blagajno, vodstvo občinske pisarne je prevzel Miloš Tajnik, preostalo premoženje občine (ubožnica, gasilni dom in druga zemljišča) pa v naslednjih dneh. »*Pri tej priložnosti se je ukinila Freiwillige Feuerwehr in ustanovilo Prostovoljno gasilsko društvo.*«⁵⁵ Po nekaterih podatkih naj bi do tega prišlo že 19. septembra 1918, vendar obstaja dvom o datumu, saj je bil Narodni svet v Šoštanju ustanovljen mesec dni kasneje.⁵⁶ Po nalogu Narodnega sveta je Jakob Volk prevzel dolžnost načelnika šoštanskega Freiwillige Feuerwehr. Bivši načelnik Viktor Hauke je dolžnost predal z besedami: »*Den Hauptmans Helm spendire ich ihnen mit Hauptmanspflichten, Sorgen und Verantwortungen. Den De-*

⁵³ Hribernik, Franc: *Šoštanj in okolica*, tipkopis, Šoštanj, 1948 str. 80 (dalje kot: Hribernik, Šoštanj in okolica).

⁵⁴ Ževart: *Styriaca*, str. 68.

⁵⁵ Hribernik, *Šoštanj in okolica*, str. 76–79.

⁵⁶ Pripomba M. A.

gen aber behalte ich zur Erinnerung an die Feuerwehr.« V prevodu: »Podarjam vam čelado načelnika z vsemi dolžnostmi, skrbmi in odgovornostjo. Ta meč obdržim kot spomin na gasilstvo.« Novi načelnik je društvo reorganiziral v Prosto-
voljno gasilsko društvo Šoštanj.⁵⁷

1. novembra je Narodni svet prevzel konjsko bolnico s 380 konji in 80 žrebeti. Dvanajst konj je bilo nameščenih pri zasebnikih, ostali pa v barakah v Šoštanju, Penku, pri Poštajnerju, v Družmirju, Stari vasi, Velenju, Šaleku in na Turnu. Ko so se častniki izjasnili za novo državo, je vodenje bolnice prepustilo staremu vodstvu. Čez nekaj dni pa je vodenje prevzel živinozdravnik Baš. Narodni svet je dosegel tudi prevzem konjske bolnice v Šmartnem ob Paki in odpustil moštvo. Novi vodja je bil Josip Petrič. V naslednjih dneh, 4. novembra, je Narodni svet začel oddajo in prodajo konj in inventarja. V zameno za obveznice so oddali 45 konj, preostale so od 7. novembra prodajali, pri čemer je bil del kupnine v živilih. Po odprodaji konj, inventarja, konjske oprave vozov, orodja itn. je bil izkupiček poslan Narodni vladi v Ljubljano. 6. januarja 1919 je slednja potrdila prejem sredstev in zahvalo za opravljeno delo v korist države.⁵⁸ Zaradi očitnih zaslug je Narodni svet v Šoštanju predlagal povišanje veterinarskega praporščaka Lazarja Popoviča.⁵⁹

Prvega novembra je bil za vodjo orožniške postaje imenovan Ivan Šeško. Naslednji dan je svet prevzel tudi pre-mogovnik in ga imel pod nadzorom do 22. novembra 1918. V prvih dneh je bila ustanovljena tudi Narodna straža pod vodstvom Ivana Grebenška s sedežem v hotelu Avstrija, kasneje imenovanem hotel Jugoslavija. Moštvo so sestavljali nekdanji vojaki in dijaki. Naloge straže so bile varovanje železniških mostov in proge od 31. do 34. kilometra in prevzem orožja odhajajoče vojske. Straža je brez uporabe sile ustavila

⁵⁷ Čebul, Danilo: *120 let nudenja pomoči, 1879–1999*, Šoštanj, 1999, str. 9 (dalje kot: Čebul, 120 let nudenja pomoči).

⁵⁸ Hribernik, *Šoštanj in okolica*, str. 76–79.

⁵⁹ SI_ZAC/0060/015/00040.

več manjših skupin vojakov in večji oddelek in jim odvzela orožje, nato so vojaki nadaljevali pot.⁶⁰

O teh prelomnih dogodkih najdemo v časniku *Male novice* naslednji zapis: »Šoštanj zopet v slovenski posesti. Slovenci so prevzeli vodstvo županstva v mestu Šoštanj. Nemški napisi so izginili. Razen Radgone so bila s tem vsa slovenska štajerska mesta in trgi v rokah Jugoslovanov.« Nemško uradništvo in učiteljstvo se je seveda upiralo in »štrajkalo«,⁶¹ med njimi tudi Jožef Hiris, notar v Šoštanju.⁶²

Narodni praznik v Šoštanju

Na nedeljo, 3. novembra 1918, ko je monarhija kapitulirala, je bil po pisanju Slovenskega gospodarja v Šoštanju narodni praznik in manifestacija s povorko od cerkve sv. Mihaela do glavnega trga v mestu. Hiše so bile okrašene s trobojnicami, okna v zelenju in cvetju. Na glavnem trgu je maši ob petju in godbi prisostvovala velika množica, ki so jih nagovorili predsednik šoštanjskega narodnega sveta dr. Mayer, župnik Atender, dva nadporočnika iz Velenja, ki sta prisegla novi domovini, učiteljica, zastopnik rudarjev, zastopnik mozirskega Sokola in kmeškega ljudstva. Narodni svet, ki je bil ustanovljen 17. oktobra, je prevzel občinsko upravo, vojaštvo in rudnik v Škalah, vojaško bolnico. Nemški napisi so izginili, narodna straža je uspešno opravljala svoje naloge.⁶³

»Dolžnost vsakega Slovenca je v sedanjih dneh braniti domačo zemljo in lastnino.«

⁶⁰ Hribernik, *Šoštanj in okolica*, str. 79.

⁶¹ *Male novice*, l. 1, št. 10, 30. november 1918, str. 2.

⁶² *Straža*, l. 9, št. 1, 2. januar 1917, str. 4.

⁶³ *Slovenski gospodar*, Šoštanj, l. 52, št. 46, 14. november 1919, str. 9; *Slovenec*, l. 46, št. 251, 31. oktober. 1918, str. 3; *Slovenski narod*, l. 51, št. 258, 2. november 1918, str. 5.

Narodni praznik v Šoštanju 3. novembra 1918. Predsednik narodnega sveta govori zbranemu ljudstvu.⁶⁴

Zadruga, list za zadružništvo in kmetijstvo Zadružne zveze v Celju, je komentiral spremembe in novonastalo državo. Končno je prišlo do konca vojne, vendar je antanta naložila Nemčiji in Avstriji težke pogoje in mirovna pogajanja. Čehi, Slovaki in Južni Slovani so proglasili samostojnost, Avstro-Ogrska je razpadla in nastale so nove države. Ustanovljene so bile pokrajinske narodne vlade in Narodno viječe v Zagrebu. Zedinjenje narodov je bilo doseženo 24. novembra. 19. decembra je bila imenovana skupna centralna vlada in mirovna delegacija. Pisec članka je navdušeno zapisal, da je v gospodarskem pogledu svoboda pomenila odrešitev od mučenja, tlačenja in izkoriščanja.⁶⁵

Sredi novembra je Slovenski gospodar naznanil »Svobodna Jugoslavija je vstala« in »Svobodni državljani ste.« Vendar je temu sledil klic k treznosti. Država bo obstala le, če se bo znala braniti pred ropanjem in pustošenjem. »Domovi-

⁶⁴ MNO Maribor, arhiv: negativ inv. št. 2340/2 in inventarna številka fotografije 170/88.

⁶⁵ *Zadruga*, l. 26, št. 11–12, 15. december 1918, str. 1.

na vas še potrebuje! Saj gre samo za nekaj mesecev, mogoče tudi tednov. /.../ Odzovite se vpoklicu generala Maistra. /.../ Zdaj kliče vojake k orožju domovina, Jugoslavija kliče. Žene in dekleta so podpisovale deklaracijo za jugoslovansko stvar; moške in fantje pa bodo najlepše podpisali jugoslovanskemu klicu v vojsko.»⁶⁶

Glede vojaških zadev in varnosti je novembra 1918 prišlo do nekaterih sprememb, za varnost je pod novim poveljstvom še naprej skrbelo orožništvo. Orožniške postaje okrajev Slovenj Gradec, Marenberg in Šoštanj so bile podrejene Okrajnemu glavarstvu Slovenj Gradec pod vodstvom novega okrajnega glavarja Ipavica.⁶⁷ 12. novembra je stopil v veljavo ukrep deželnega orožniškega poveljstva v Ljubljani o organizaciji varnostne službe s pomočjo orožništva. Območje Slovenije je bilo razdeljeno na okraje, ki so jih vodili domači častniki kot okrajni poveljniki. Orožniške postaje so bile okrepljene in ustanovljene tam, kjer jih do takrat ni bilo,⁶⁸ občine pa so jim morale zagotoviti ustrezne prostore.⁶⁹ Za varnost so bile ustanovljene še narodne straže. V manjših občinah je bilo določeno sedem članov, v velikih občinah pa do 15 članov narodne straže.⁷⁰ Da bi se izognili mobilizaciji, so bili vpisani vsi bivši vojaki. Odrejeno je bilo, da morajo delovati sporazumno z orožniki, z nalogo varovati imetje, stražiti kolodvore in izvajati nadzor nad nedovoljenim izvozom živil. Občine so člane narodne straže plačevale po svojem preudarku.⁷¹

⁶⁶ *Slovenski gospodar*, Šoštanj, l. 52, št. 46, 14. november 1918, str. 8.

⁶⁷ SI_ZAC/0060/015/00008,00009.

⁶⁸ SI_ZAC/0060/015/00010.

⁶⁹ SI_ZAC/0060/015/00064.

⁷⁰ SI_ZAC/0060/015/00013.

⁷¹ SI_ZAC/0060/015/00009.

V tem prevratnem času so orožniške postaje poizvedovale za nekaterimi posamezniki.⁷² Tako je narodna straža v Šoštanju 7. novembra prijela nekega Antona Tirška in mu odvzela 900 kron in konja, za katerega ni imel dokazil.⁷³ Za večjo varnost in preprečevanje manjših izgredeov je Narodni svet v Šoštanju uvedel še redarsko službo.⁷⁴ Zaradi očitnega kršenja javnega reda in miru je novembra Okrajno glavarstvo javno zahtevalo zatiranje lenobe in postopaštva: »*Za lenuhe in postopače ni prostora v naši državi.*«⁷⁵ Ker so se izredne razmere dobro obnesle, so bile 18. novembra 1918 odpravljene, vendar je bila določena policijska ura. V političnem okraju Slovenj Gradec so tako gostilne zapirali ob 22. uri.

Zaradi odpusta nemškega uradništva je bil odstavljen notar Hiris in nekateri drugi. Zakročila pa je tudi informacija, da bodo Nemci znova prevzeli oblast. Skrivaj so se menda zbirali v gostilni Topolnik.⁷⁶ Veliko večjo nevarnost pa je predstavljalo predvsem ustanavljanje Volkswehra na območju glavarstva v Lipnici.⁷⁷

Po koncu vojne je imela občina po zakonu o zasegi tujega premoženja pravico odpovedati stanovanje tistim, ki niso imeli domovinske pravice. Februarja 1919 je Okrajno glavarstvo Slovenj Gradec pozvalo občine, naj prijavijo osebe, društva in podjetja, ki niso imeli sedeža v SHS ali so imeli dvojno bivališče do leta 1918.⁷⁸ Tako je bil poštar Adolf Juretič izseljen iz stanovanja z razlago, da je prišel v Šoštanj zaradi službe, »*ki si jo je sam izbral, zato naj išče stanovanje drugje*«. ⁷⁹ V tem času splošnega pomanjkanja je na stanova-

⁷² SI_ZAC/0060/015/00028.

⁷³ SI_ZAC/0060/015/00028.

⁷⁴ SI_ZAC/0060/015/00066, 00067.

⁷⁵ SI_ZAC/0060/015/00059.

⁷⁶ SI_ZAC/0060/016/00008, 00060.

⁷⁷ SI_ZAC/0060/016/00060.

⁷⁸ SI_ZAC/0060/015/00089.

⁷⁹ SI_ZAC/0060/016/00008.

nje čakalo nekaj učiteljev, železničarjev in sodni uradnik.⁸⁰ Vlada je hkrati sklenila, da se odpusti iz službe vse uradnike nemške narodnosti.⁸¹ Občina je tako v Šoštanju zasegla nekatera učiteljska stanovanja in nemški Schulverein je temu seveda ugovarjal. Glede na ukaz vlade je občina Šoštanj, kar je kasneje potrdilo še Okrajno glavarstvo Slovenj Gradec, pritožbo zavrгла.⁸²

Prebivalstvo je bilo januarja 1919 opozorjeno pred prodajo zgodovinskih, narodopisnih in umetniških predmetov v Avstrijo.⁸³ Ob tem je bilo objavljeno, da je potovanje v Avstrijo mogoče le s predhodnim dovoljenjem pristojne oblasti.⁸⁴ Okrajno glavarstvo je januarja 1919 opozarjalo tudi na prisotnost in škodljivo delovanje boljševiških agentov iz Rusije.⁸⁵ Objavljen je bil celo poimenski seznam.⁸⁶

Zaradi neposredne vojne nevarnosti je Narodni svet na Štajerskem pozval občine, naj pozovejo vojake, ki so se oddaljili od svojih polkov, da se zglasijo v vojašnici domobranskega polka št. 26 v Mariboru. Namenjeni so bili za stražo železnice, živil in zadrževanje tujih čet. »*Dolžnost vsakega Slovenca je v sedanjih dneh braniti domačo zemljo in lastnino.*« Poveljstvo nadomestnega 87. bataljona v Celju je bilo poverjeno nadporočniku Sancinu⁸⁷ in 18. novembra je že bila odrejena mobilizacija letnikov 1879–1900. Izvzeti so bili javni uslužbenci in oproščeni vojaške službe.⁸⁸ Občine pa so prejele ukaz za javljanje vojaške takse za leto 1919.⁸⁹

⁸⁰ SI_ZAC/0060/016/00008.

⁸¹ *Domoljub*, Schulvereinske šole razpuščene, Odpust nemških uradnikov, št. 45, 28. december 1918, str. 4.

⁸² SI_ZAC/0060/016/00085.

⁸³ SI_ZAC/0060/016/00072.

⁸⁴ SI_ZAC/0060/016/00068.

⁸⁵ SI_ZAC/0060/016/00017.

⁸⁶ SI_ZAC/0060/016/00071.

⁸⁷ SI_ZAC/0060/015/00007.

⁸⁸ SI_ZAC/0060/015/00006.

⁸⁹ SI_ZAC/0060/015/00016.

Narodna vlada SHS je 8. novembra 1918 ustanovila Prehodni gospodarski urad, ki je razpolagal z vsem demobilizacijskim in drugim materialom, ki ga je bilo prepovedano prodajati.⁹⁰ Ker je primanjkovalo orožja za vzpostavljane novih polkov, je Narodna vlada pozvala občine, da posredujejo orožje in strelivo, razpršeno po občinah. Šlo je za 10000 pušk, ki so jih prej odstopili občinam.⁹¹ Izdano je bilo tudi povelje vojnega poveljstva SHS v Mariboru za oddajo avtomobilov za potrebe vojske, tudi iz Šoštanja.⁹²

Od Države SHS do Kraljevine SHS

V javnosti se je oblikovalo stališče, da se mora Država SHS združiti s Kraljevino Srbijo. Sredi novembra je svoje mnenje o tem podal tudi kulturni odsek Narodnega sveta, ki je sprejel resolucijo, v kateri so se zavzemali za slovensko kulturno avtonomijo in jezikovno kontinuiteto. Vendar so kasneje resolucijo na pritisk liberalnih strank umaknili in podprli unitarizem. Do tega je prišlo na glasovanju o združitvi, ki je potekalo 23. novembra 1918 v Zagrebu. Ljubljanska Narodna vlada je odločila, da bodo njeni predstavniki glasovali za takojšnjo združitve s Kraljevino Srbijo v skupno državo. Država Slovencev Hrvatov in Srbov je obstajala le 33 dni, to je od 29. oktobra do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Novonastala Kraljevina SHS je bila razglašena 1. decembra 1918 v Zagrebu,⁹³ že januarja 1919 pa so bile ukinjene avtonomne narodne vlade.⁹⁴

⁹⁰ SI_ZAC/0060/015/00014, 00012.

⁹¹ SI_ZAC/0060/015/00014.

⁹² SI_ZAC/0060/015/00017.

⁹³ *Slovenski narod*, Proklamacija ujedinjenja s Srbijo, št. 287, 3. december 1918, str. 1.

⁹⁴ Perovšek, *Slovenci in država SHS leta 1918*, str. 71–79.

Preskrba v času prevrata

Z nastankom nove države so bila ustanovljena poverjenišтва za poljedelstvo, javna dela, prehrano, trgovino, socialno politiko, javna dela in obrt itn.⁹⁵ Prehranjevalni urad narodne vlade v Ljubljani SHS je bil ustanovljen 7. novembra 1918. V sodelovanju z žitnim zavodom v Ljubljani je skrbel za preskrbo z žiti, moko, krompirjem, sočivjem; preskrbo s sladkorjem, kavo, svečami in petrolejem; preskrbo s klavno živino, mesom in maščobo; preskrbo s kurivom; preskrbo z obleko, obutvijo in usnjem. Nadzornik za razdeljevanje je bil stotnik Franc Gombač v Celju.⁹⁶

70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	Steiermark. — Stajersko. K. u. k. steierm. Statthalterei. C. k. z. na- 	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke
70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	Rusweis — Izkaz über den Verbrauch von Brot und Mehl in kleineren Ortschaften für die 184. und 185. Woche oporabi kruha in moke v malih krajih za 184. in 185. teden. 13./10. bis einsch. 26./10. 1918. Das Ansehen dieser Mengen, die auf die Anwesenheit jeweils bekanntes ver- schickt werden dürfen, wird behördlich bestätigt. — Immer noch muss u. so se ihr zu diesem Wahlrecht pa. vor eine Wahl, so durch urdne.	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke
70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	Fällungen der Karte und Über- reichung der Verbrauchung sind strafbar. — Personen, welche in genauig. polizeilich. Anwesenheit sind.	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke
70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	Für Abnahme von 1 Mäher, Loh (Weizen) Brot (35 kg) oder 1 kg Mehl. Für andere von 1 Maß (Loh) kruha (30 kg) ali 1 kg moka.	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke
70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	Gemeindeorgane — Ortsrat präsi-	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke
70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke		70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke	70 g Brot-kruha oder - ali 50 g Mehl-möke

*Izkaznica za uporabo kruha v malih krajih za 184. in 185. teden
(13. oktobra do 26. oktobra 1918)⁹⁷*

V nadaljevanju so nanizani primeri ukrepov Okrajnega glavarstva Slovenj Gradec, namenjeni oskrbi prebivalstva občine Šoštanj. Ker odgovorov narodnega sveta ni najti, je o

⁹⁵ SI_ZAC/0060/015/00044.

⁹⁶ SI_ZAC/0060/015/00026.

⁹⁷ Muzej Velenje: 75807_DSC_4528.

stanju v občini mogoče sklepati le posredno. Krušne nakanice so bile še vedno v uporabi. Izmera največje količine za izdajo je bila uradno določena. Za pet odrezkov je bila izdana ena mala štruca (35 dkg) ali četrtina kg moke. Tik pred koncem vojne, oktobra, je prišlo po poročilih prevzemnih komisarjev znova do neuspešne oddaje, saj naj bi posestniki na območju občine Šoštanj oddali manj kot polovico predvidene količine žita. Oddajo so izvedli po koncu vojne in preobratu 9. novembra 1918, da bi dosegli predvidenih 1000 kg.⁹⁸ V teh dneh je bil odrejen nov popis stanja živine.⁹⁹ Zaradi umika vojaštva preko slovenskega ozemlja je bilo v Ljubljani veliko konj. Okrajno glavarstvo Slovenj Gradec je objavilo, da jih posestniki lahko prevzamejo, vendar le z veljavno dovolilnico.¹⁰⁰

Oddaja krompirja, žita in drugih živil je bila v Šoštanju in Velenju predvidena v ponedeljek, 18. novembra 1918. Obveščeni so bili Adolf Orel in Franc Vrečko iz Šoštanja ter Jožef Demšič iz Velenja.¹⁰¹ Razglas Narodne vlade SHS v Ljubljani o prevzemnih cenah je določal cene za živila: pšenica 1 krona, rž 1 krona, ječmen 1 krona, oves 1 krona, koruza 1 krona, ajda 1 krona, fižol 2 kroni in krompir 60 vinarjev. V primeru prisilnega odvzema je bila prevzemna cena znižana za 50 %.¹⁰² Zaradi splošnega pomanjkanja je bila znova določena oddaja žita po kvotah, ki so bile določene z uredbo o porabi kruha.¹⁰³ Nekaj dni kasneje je Narodna vlada v Ljubljani znova določila cene za žito (1 krona/kg), fižol (2 kroni) in krompir (60 vinarjev). Promet s sadjem je bil v Jugoslaviji prost, vendar je bil izvoz prepovedan. Sladkorja je še vedno primanjkovalo. Klanje svinj je bilo znova dovoljeno in ži-

⁹⁸ SI_ZAC/0060/015/00019, 00056.

⁹⁹ SI_ZAC/0060/015/00023.

¹⁰⁰ SI_ZAC/0060/015/00024.

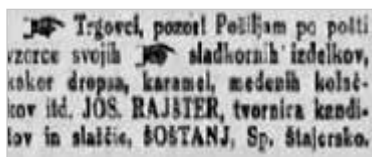
¹⁰¹ SI_ZAC/0060/015/00029.

¹⁰² SI_ZAC/0060/015/00021.

¹⁰³ SI_ZAC/0060/015/00035, 00036. Karte za 180 g, 280g, 230 g.; SI_ZAC/0060/015/00030.

valske kože so kmetje lahko brez zadržkov dali v predelavo usnjarjem.¹⁰⁴

S koncem vojne, po razpadu monarhije, je bila oskrba prebivalstva v novonastali Državi SHS izjemno zahtevna naloga. Mnogi so skušali splošno pomanjkanje izkoristiti. Narodni svet v Šoštanju je pričal o družbi Kurka & Wildi in podražitvi usnja v Woschnaggovi usnjarni. Centralna vlada v Zagrebu je razpolagala s količinami kostanjevega lesa kot protiutež, če Kurka ne bi izpolnjeval dolžnosti, tj. določenih cen. Kurka in Woschnagg sta 12. novembra sklenila novo pogodbo za 10 vagonov.¹⁰⁵ Narodnemu svetu v Šoštanju je poverjenik Narodne vlade SHS v Ljubljani poročal o zadevi prodaje čresla A. Goričarja v Ljubiji podjetju Franc Woschnagg & sinovi v Šoštanju, pri čemer cena naj ne presega maksimalno določene.¹⁰⁶ 11. novembra 1918 je Narodni svet razpravljal o oddaji usnja, umestitvi občinskega tajnika in redarja ter o prevzemu občinskega inventarja.¹⁰⁷ Za oskrbo s premogom je bil pristojen zastopnik stotnik Gombač v Celju.¹⁰⁸

Rajsterjev
oglas
v *Slovencu*¹⁰⁹

Zaradi pomanjkanja sladkorja je bila poraba v začetku novembra 1918 še vedno strogo nadzorovana. Po evidencah je bilo v občini Šoštanj 890 oseb, ki so potrebovale slad-

¹⁰⁴ *Slovenski gospodar*, Šoštanj, l. 52, št. 46, 14. november 1919, str. 8.

¹⁰⁵ SI_ZAC/0060/015/00058.

¹⁰⁶ SI_ZAC/0060/015/00037.

¹⁰⁷ SI_ZAC/0060/015/00003, 00004, 00061. Zaradi uničenih telefonskih povezav je Narodni svet v Šoštanju novembra zaprosil za dobavo 39 km telefonske žice, vendar njihovi prošnji poverjeništvu za javna dela in obrt v Ljubljani ni moglo ugoditi.

¹⁰⁸ *Slovenski gospodar*, l. 52, št. 46, 14. november 1919, str. 8.

¹⁰⁹ *Slovenec*, l. 46, št. 250, 30. november 1918, str. 4.

kor.¹¹⁰ Okrajno glavarstvo Slovenj Gradec je 11. novembra razglasilo obvezno oddajo krompirja, žita in drugih živil. V okraju Šoštanj so bili pooblaščenci Rudolf Orel in Vrečko ter Demšič v Velenju.¹¹¹ Konec novembra 1918 so bile za obdobje 12 tednov izdane nove krušne karte. Predvideno je bilo, da se na 14 dni na osebo izda 180 dkg moke, za težke delavce 280 dkg kruha, za družinske člane železniških in industrijskih delavcev 230 dkg moke, za železniške in industrijske uslužbenice pa 370 dkg. Na krušni karti so morali peki odrezke odrezati in jih poslati okrajnemu glavarstvu.¹¹²

Konec novembra 1918 je Okrajno glavarstvo seznanilo občino Šoštanj mesto, da je bil Ivan Končan imenovan za živinskega nakupovalca. Kot nakupovalec je bil upravičen do provizije v višini 15 kron za vsako oddano živino.¹¹³ Za oskrbo Šoštanja je bila novembra 1918 iz okrajnega glavarstva določena poraba mesa za en mesec, dovoljenje za zakol živine pa so dobili pooblaščeni šoštanjski mesarji: Brešnik, Cerovšek, Hauke in tovarna usnja. V Velenju so dobili pooblastilo Ivan Rak, E. Rak, premogovnik in v Šmartnem ob Paki Rogl.¹¹⁴

Konec decembra 1918 je bila znova odrejena oddaja slanine oziroma masti. Obveščene so bile vse občine okraja, župnijski urad, orožniška postaja, Ivan Rak iz Velenja, Michael Cerovšek iz Šoštanja in drugi. Oddaja masti je potekala pri prevzemnikih po ceni 20 kron. Nadzor nad prevzemom so izvrševale občine in orožništvo. Poudarjeno je bilo, da so upravičenci za mast le tisti z izkaznico za mast: učiteljstvo, orožniki, delavci, rokodelci itn.¹¹⁵

¹¹⁰ SI_ZAC/0060/015/00034.

¹¹¹ SI_ZAC/0060/015/00022.

¹¹² SI_ZAC/0060/015/00036.

¹¹³ Provizijo je moral plačati kupec.

¹¹⁴ SI_ZAC/0060/015/00038.

¹¹⁵ SI_ZAC/0060/015/00033, 00039.

V začetku decembra 1918 so bile določene količine za izdajo moke na nakaznice za obdobje 14 dni. Na osebo je bila predvidena poraba 140 dkg, težaki 200 dkg, svojci industrijskih delavcev 200 dkg in težaki v industrijskih podjetjih 370 dkg. Mlinske izkaznice so bile odpravljene, zato mletje ni bilo več pod nadzorom oblasti. Mlinarji pa so še vedno morali voditi knjigovodstvo. Določene so bile tudi cene: mešanega žita 6 kron, ješprenj 3 krone, kaša 4,50 krone, oves in koruzni zdrob 3 krone.¹¹⁶ V naslednjih dneh je prišlo do ponovnega poziva k oddaji koruze za oskrbo prebivalstva.¹¹⁷ Ker do prostovoljne oddaje ni prišlo, je sledila rekvizicija žita, krompirja in sočivja. Tisti, ki so se odzvali prej, so imeli pri razdeljevanju petroleja in sladkorja prednost. V Šoštanju je oddaja potekala v četrtek, 20. decembra, po poverjeniku Franju Vrečku, v Velenju pa po Josipu Demšiču.¹¹⁸

Po koncu vojne je skozi naše kraje šlo veliko vojaštva. V Celju in Mariboru je bilo na razpolago veliko konj za oddajo posestnikom pod pogojem, da so imeli zanje ustrezno zagotovljeno krmo.¹¹⁹ Istočasno je bilo prepovedano klanje konj, ki so bili namenjeni za kmetijska dela.¹²⁰ Ponovno so bili določeni živinski nakupovalci, za Šoštanj Ivan Končan, v Rečici ob Paki pa Franc Obu.¹²¹

Med vojno je bila prodaja usnja pod zaporo, vse je šlo za vojaške potrebe, zato je vladalo med prebivalstvom v zaledju veliko pomanjkanje surovin, med drugim tudi steklenic za zdravila.¹²² Narodni svet je bil pri preskrbi prebivalstva in surovin na veliki preizkušnji. 8. novembra je obravnaval

¹¹⁶ SI_ZAC/0060/015/00041, 00042.

¹¹⁷ SI_ZAC/0060/015/00045.

¹¹⁸ SI_ZAC/0060/015/00046.

¹¹⁹ SI_ZAC/0060/015/00062; *Slovenski gospodar*, Šoštanj, l. 52, št. 46, 14. november 1919, str. 8.

¹²⁰ SI_ZAC/0060/015/00047.

¹²¹ SI_ZAC/0060/015/00050.

¹²² SI_ZAC/0060/015/00031.

oddajo strojil Woschnaggovi usnjarni.¹²³ Na seji 20. novembra so razpravljali o nabavi večje količine usnja za oddajo prebivalstvu po 0,5 kg na osebo. Vendar je bilo usnje prevzeto le v protivrednosti živil v četrtini zneska, kar pa ni veljalo za revne. Da bi obvladovali trg in cene, je šoštanjska usnjarna dobila prepoved oddaje usnja prebivalstvu.¹²⁴ Po koncu vojne so prišle na občino Šoštanj prošnje za usnje v zameno za hrano. Za primer navajamo predlog o zamenjavi usnja s slatinino po ceni 16 kron za kg.¹²⁵ Nekaj dni kasneje je Okrajno glavarstvo sporočilo na občino Šoštanj, da je na voljo usnje po nabavni ceni za razdelitev med kmetovalce, ki so do konca meseca oddali predpisane količine žita, krompirja itn.¹²⁶ Pomankanje surovin in usnja je bilo očitno v vsem slovenskem prostoru. V opisanem primeru je trgovec Karl Cimperšek iz Sevnice Narodni svet v Šoštanju zaprosil za 500 kg usnja za podplate, saj je dobavil en vagon ježic (konoper) za usnjarsko industrijo.¹²⁷

Na seji Narodnega sveta 25. novembra 1918 so razpravljali o nemški šoli in drugih tekočih zadevah.¹²⁸ Po prizadevanjih Narodnega sveta je v Šoštanj prišel predstavnik Okrajnega glavarstva in ugotovil, da je zasebno nemško šolo obiskovalo le 11 otrok nemške narodnosti. Narodna vlada v Ljubljani je z odlokom 13. decembra 1918 razpustila šolo nemškega Schulvereina v Šoštanju. Na prošnjo krajnega šolskega sveta je Narodni svet zasedel šolsko poslopje in 30. decembra je bilo šolsko poslopje zapečateni.¹²⁹ Kasneje je nemški Schulverein stavbo vrtca prodal občini za 35.000 kron.¹³⁰

¹²³ SI_ZAC/0060/015/00020.

¹²⁴ Hribernik, *Šoštanj in okolica*, str. 80.

¹²⁵ SI_ZAC/0060/015/00048, 00043.

¹²⁶ SI_ZAC/0060/015/00049.

¹²⁷ SI_ZAC/0060/015/00051.

¹²⁸ SI_ZAC/0060/015/00005.

¹²⁹ Hribernik, *Šoštanj in okolica*, str. 80.

¹³⁰ SI_ZAC/0060/016/00008.

Gospodarsko življenje se je počasi normaliziralo in v nasprotju z vojnim časom so bili Šoštanjski trgovci po koncu vojne seveda poslovno uspešnejši. Slednje potrjujejo podatki, da je bilo 11. decembra deponiranih 28.000 kron za vagon blaga in za november in december dodatnih 52.000 kron.¹³¹

Zaradi španske gripe šole zaprte

Ob povratku vojakov z bojišč so razsajale razne bolezni in uši. Narodni svet v Šoštanju je po predlogu okrožnega zdravnika odredil, naj bodo zaradi španske gripe šole v Šoštanju zaprte.¹³² Grozila je tudi nevarnost pegastega legarja zaradi prihoda vojske z juga Balkana. Vračajoči se vojaki so s sabo prinesli uši in naloga občine je bila, da o tej nadlogi obvesti ljudstvo. Vojaki so bili napoteni v najbližje garnizije in ujetniška taborišča, ki so imela potrebne naprave. Uši so uničevali s pomočjo vročine z likanjem in prekuhavanjem ter naftalinom. Narodni sveti so bili pozvani, da poročajo o žariščih bolezni, da španska bolezen ne bi zahtevala dodatnih žrtev.¹³³ Vojaki so bili dolžni opraviti pregled v vojski ali pri okrožnem zdravniku in predložiti potrdilo. Pri tem je bilo poudarjeno, da tisti brez potrdila seveda službe ne bodo dobili. Pregledu zaradi spolnih bolezni so bile podvržene tudi ženske, ki so prihajale iz vojske.¹³⁴ Januarja 1919 je še vedno grozil izbruh epidemije pegastega legarja.¹³⁵ Okrajno glavarstvo je zahtevalo tedenska poročila o prenosljivih boleznih, saj je bila februarja 1919 v občini Šoštanj razglašena karantena zaradi pojava pegavca.¹³⁶ Ta nalezljiva bolezen se je pojavljala še vse leto 1919, o posameznih primerih priča arhivsko gradivo in časopisje. V nemški šoli je bila ob koncu vojne nastanjena vojaška bolnica.

¹³¹ SI_ZAC/0060/015/00069.

¹³² SI_ZAC/0060/015/00057.

¹³³ SI_ZAC/0060/015/00060, 00032.

¹³⁴ SI_ZAC/0060/015/00060; SI_ZAC/0060/016/00067.

¹³⁵ SI_ZAC/0060/016/00062.

¹³⁶ SI_ZAC/0060/016/00086, 00083.

*Ranjeni in oboleli vojaki v šoštanjski vojaški bolnici
za ranjence s Koroške¹³⁷*

»Vojske reši nas, o Gospod!«

Januarja 1919 je bilo prebivalstvo obveščeno o vpoklicu letnikov 1895 do 1899 in neaktivnih častnikov za slovensko legijo prostovoljcev.¹³⁸ Ker je primanjkovalo orožja, je poveljstvo Celjskega pešpolka obvestilo nekdanje vojake, da bodo prejeli odpustne listine le ob oddaji opreme.¹³⁹ Šlo je za formiranje in sprejemanje častnikov v skupno armado SHS in težave zaradi pomanjkanja orožja ob ustanavljanju legije prostovoljcev za Koroško.¹⁴⁰ Pomanjkanje orožja je pospremilo tudi nekaj primerov odpora »nemških agentov« proti nabiranju prostovoljcev¹⁴¹ in dejstvo, da so se bivši vojaki želeli vrniti domov. Kljub temu se je 13. januarja, ko je poveljstvo Celjskega pešpolka pozvalo na pregled vojakov,¹⁴² na vpo-
klic odzvalo kar 6995 mož.¹⁴³

¹³⁷ Zasebni arhiv Zvoneta Čebula iz Šoštanja.

¹³⁸ SI_ZAC/0060/016/00014, 00015, 00016.

¹³⁹ SI_ZAC/0060/016/00020, 00066.

¹⁴⁰ SI_ZAC/0060/016/00021, 00024, 00026.

¹⁴¹ SI_ZAC/0060/016/00018, 00019, 00060, 00069.

¹⁴² SI_ZAC/0060/016/00087.

¹⁴³ SI_ARS, AS 60, 51, zapisnik NV z dne 24. januarja 1919.

Dogajanje v Šoštanju pred ofenzivo maja 1919 je relativno neraziskano in predstavlja iztočnico za nadaljnje raziskave.¹⁴⁴ Zlom slabo pripravljene ofenzive slovenskih enot na koroški fronti aprila 1919 je močno vplival tudi na dogajanje v Šaleški dolini, ki je ob protiofenzivi avstrijskih enot postala neposredno zaledje vojaških operacij. Med umikajočimi se slovenskimi enotami so bili tudi dezertjerji, ki so na svojo roko tudi plenili. Dva opita vojaka sta streljala skozi okna v prostore župnišča in s tem poškodovala matične in druge knjige. Tamkajšnji župnik Rožman se je pravočasno umaknil. Za njimi so prodirali tudi avstrijski volkverovci, ki so po zasedbi Črne prodirali vse do Šentvida, kjer so iz cerkve ukradli kelih, monštranco in cerkveno opravo. V nevarnosti so bile tudi Zavodnje, zato so iz Šoštanja poslali nekaj vojaštva, ki je pri cerkvi izkopalo strelske jarke. Pred uspešno jugoslovansko ofenzivo na Koroškem 28. maja 1919 je bilo v Šoštanju poveljstvo Koroškega odreda. Vojaške enote so se pomikale preko Zavodenj in se tam ob postankih oskrbovale. Brez plačila so vzeli vse, kar so potrebovali. Vojaštvo je zasedlo šolo, učiteljsko stanovanje in se nastanilo po nekaterih domačijah. Na Žokovi domačiji je bilo okrog 300 vojakov. Ranjence, ki so jih vozili skozi Zavodnje v Šoštanj, so domačini lepo sprejeli.¹⁴⁵ Morda še droben utrinek o dogodkih maja 1919. Po sklepnih operacijah borcev za severno mejo je župnik Rožman iz Zavodenj nad Šoštanjem zapisal: »*Napad na Črno se je izredno posrečil. Volksworovce so presenetili v spanju in jih podili nazaj proti Dravi. Le še par ranjencev so peljali nazaj skozi Zavodnje, potem pa nismo več videli vojaštva, kojega smo bili čez grlo siti. Vojske reši nas, o Gospod!*«¹⁴⁶

¹⁴⁴ Pripomba M. A.

¹⁴⁵ Kronika župnije sv. Petra in šolska kronika osnovne šole v Zavodnjah. Kopijo hrani Muzej Velenje.

¹⁴⁶ Kronika župnije sv. Petra v Zavodnjah, str. 113. Kopijo hrani Muzej Velenje.

Občina Šoštanj mesto v 1919

Konec decembra je Minister za notranje zadeve ukazal, da morajo v vseh občinah, kjer so gerenti, razpisati nove volitve.¹⁴⁷ Občinska uprava v Šoštanju je 5. januarja leta 1919 zaprosila Narodno vlado SHS v Ljubljani, da potrdi dr. Mayerja za gerenta mestne uprave v Šoštanju in mu izroči ustrezno legitimacijo.¹⁴⁸ Po besedah šoštanjskega kronista Franca Hribernika je Narodni svet ob prevratu dobro opravljal svojo nalogo. Vendar je tudi tu prišlo do sprememb. Sporazumno z novoimenovanim gerentom občine dr. Franom Mayerjem je Narodni svet predlagal člane novega občinskega sveta. Do tega je prišlo na seji 13. januarja 1919, na kateri so med drugim sklenili, da se s tem Narodni svet razpusti. Mesec dni kasneje je Narodni svet prenehal delovati in novi občinski gerent je postal dr. Fran Mayer, člani občinskega sveta pa so postali Franz Schwarz, Alojzij Trobej, Ivan Senica, Jakob Arzenšek, Matko Zalar in Viktor Lunder.¹⁴⁹ Za namestnika gerenta je bil imenovan Matko Zalar, ki je bil odgovoren tudi za občinsko blagajno, občinski tajnik pa je postal Miloš Tajnik.

Oskrba prebivalstva je bila tudi na začetku leta 1919 ena najpomembnejših nalog oblasti. Januarja prosta trgovina še vedno ni bila dovoljena,¹⁵⁰ za Šoštanj so bile zagotovljene določene količine sladkorja, vendar le v kompenzaciji za poljske pridelke.¹⁵¹ Poverjenik za oskrbo s sladkorjem v Šoštanju je bil trgovec Ivan Senica, v Velenju pa trgovec Anton Valenčak.¹⁵² Zaradi pomanjkanja mesa je bil januarja 1919 v Šoštanju znova prepovedan promet klavne živine in navijanje cen. Za prodajo je še vedno bilo potrebno predhodno dovo-

¹⁴⁷ *Domoljub*, Schulvereinske šole razpuščene, Odpust nemških uradnikov, št. 45, 28. december 1918, str. 4.

¹⁴⁸ V predvojni Jugoslaviji od vlade začasno imenovani predstojnik občinske uprave.

¹⁴⁹ Hribernik, *Šoštanj in okolica*, Šoštanj, str. 81.

¹⁵⁰ SI_ZAC/0060/016/00045.

¹⁵¹ SI_ZAC/0060/016/00040.

¹⁵² SI_ZAC/0060/016/00040.

ljenje.¹⁵³ Dobava mila in moke je bila konec januarja mogoča brez nakaznic po ceni 8 kron 50 vinarjev, koruzni zdrob 5 kron, moka za kuho 4 krone, koruzna moka za žgance 3 krone, mešana koruzna in pšenična moka 3 krone in otrobi 5 vinarjev za kilogram.¹⁵⁴ Krizne razmere so se po koncu vojne odražale tudi v slabem odzivu prebivalstva na oddajo žita, fižola in krompirja.¹⁵⁵ Tudi preskrba beguncev z obleko ni bila več mogoča brez plačila.¹⁵⁶ Po preobratu je bila občina soočena s težavami aprovizacije, postopnega oživljanja institucij ob zamenjavi uradništva, uvajanja slovenskega knjigovodstva, nadzora nad trgovino, obrtjo in industrijo, komunalnimi zadevami, kot je sprememba napisov, spremenjenimi varnostnimi razmerami itn. Prišlo je tudi do nekaterih predlogov za konfinacijo.¹⁵⁷ Ti dogodki so seveda imeli svoje vzroke, saj je po letu 1918 postal nemški, tržaški, dunajski, graški, češki in madžarski kapital tujega izvora. Uredbo ministrstva za trgovino in industrijo z dne 3. aprila 1919 so uskladili in razširili na vse ozemlje Kraljevine SHS. Srbski zakon iz leta 1915/16 je predvidel sekvester premoženja državljanov, ki so bili v vojni s Srbijo.¹⁵⁸ Versajska mirovna pogodba je dopuščala likvidacijo nemškega premoženja v vsej državi. Za ta namen je Okrajno glavarstvo pozvalo prebivalstvo, naj prijavi terjatve iz vojnodajatvenega zakona, ki je zajemal tudi rekvizicije. Podatki so bili potrebni delegaciji na mirovni konferenci.¹⁵⁹

Z novonastalo državo je prišlo do spremembe simbolov in denarne valute. O tem govori navodilo o žigosanju,

¹⁵³ SI_ZAC/0060/016/00039.

¹⁵⁴ SI_ZAC/0060/016/00036, 00038.

¹⁵⁵ SI_ZAC/0060/016/00037.

¹⁵⁶ SI_ZAC/0060/016/00064.

¹⁵⁷ SI_ZAC/0060/016/00008; Alpinč, *Vošnjaki: industrialci iz Šoštanja*, str. 101–102.

¹⁵⁸ Kresal, Franc: Avstrijski kapital v industriji stare Jugoslavije, *Prispevki za novejšo zgodovino*, l. XXVII, št. 1–2, Ljubljana 1987, str. 33–38 (dalje kot: Kresal, Avstrijski kapital v industriji stare Jugoslavije).

¹⁵⁹ SI_ZAC/0060/016/00058, 00063, 00065.

prepečatenju in štetju bankovcev avstro-ogrskega izvora.¹⁶⁰ Pri Narodnem svetu v Šoštanju sta bila poverjenika za finance nadučitelj Alojz Trobej in trgovec Adolf Orel, za okolico Šoštanja so bili poverjeniki Miloš Tajnik, Ivan Lukman in Ivan Šumljak (vsi učitelji). Za Topolšico sta bila poverjenika župnik Ivan Rožman in učitelj Ivan Smolkar. V Velenju so bili poverjeniki učitelj Franc Skaza, trgovec Franc Skaza ter učiteljici Berta Brence in Marija Skaza. Imenovani poverjeniki za finance so bili zadolženi za popis avstrijskega in ogrskega denarja in žigosanje bankovcev po komisijah.¹⁶¹

Med spremenjene simbole sodi tudi praznovanje rojstnega dne kralja Petra I. Karadjordjevića. 12. julija 1919 je bila opravljena slavnostna sveta maša, na kateri sta bili zapeti himna in »Lepa naša domovina«, obvezno prisotno uradništvo je imelo prost dan, trgovine so bile zaprte in izobešene modro-belo-rdeče zastave. Na ta »cvetlični« dan, ki je potekal tudi v spomin padlih v veliki vojni, so zbirali sredstva pod parolo »Dokumentirajte svojo patriotsko in kulturno zavest s svojo darežljivo plemenitostjo.«¹⁶²

Majhno mesto, kot je bil Šoštanj, je imelo nekatere posebnosti, ki so močno vplivale na gospodarsko in politično življenje desetletij pred prvo svetovno vojno in tudi po njej. Pri tem so izstopala vprašanja uveljavljanja avtoritete nove države pri oskrbi in napisnih tablah, predvsem pa odnos prebivalstva do nove oblasti. Po vojni je sicer med prebivalstvom zavladata povojna psihoza, ki jo je protialkoholno glasilo Prerod slikovito opisalo kot norost, divjost in razbrzdanost. Pijanstvo se je še bolj razpaslo.¹⁶³ Zaradi nočnega pa tudi dnevnega vznemirjanja javnosti je oblast skušala omejiti prodajo alkoholnih pijač. Prodaja v dopoldanskem času ni

¹⁶⁰ SI_ZAC/0060/016/00004.

¹⁶¹ SI_ZAC/0060/016/00004.

¹⁶² SI_ZAC/0060/016/00003,

¹⁶³ Studen, Andrej: *Pijane zverine: o moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2009, str. 89 (dalje kot: Studen, Pijane zverine).

bila dovoljena, razen 0,4 dl ruma v čaju. V gostilnah je bil odpiralni čas omejen od 11. ure dopoldne do 21. ure. Razni plesi pa so bili dovoljeni le ob predhodnem dovoljenju Okrajnega glavarstva.¹⁶⁴ Žganjekuha je bila dovoljena za plačilo narejnine 3,80 krone, ki je bila določena že od 12. aprila 1917.¹⁶⁵

Kljub vsem tegobam pa je vojna mnogim vendarle prinesla nekatera spoznanja ob obvestilih o smrti bližnjih na fronti ali v zaledju zaradi bolezni. In če je pred vojno morda kdo težko zdržal brez žganja in vina, morda brez čaja in ruma ter priljubljenega tobaka, pa vendar nihče zaradi pomanjkanja tobaka ni umrl.¹⁶⁶ Ob raznih ukrepih oblasti pa sta draginja in pomanjkanje še nekaj let vplivala na prebivalstvo, kar se je nekako kazalo v razmeroma pogostem kršenju javnega reda in miru. V omenjenem gradivu za čas po vojni je najti kar nekaj zapisov na to temo, ki pa bo obravnavana v prihodnosti.

Zaključek

Vélíka vojna je v življenjski vsakdan prebivalstva v Šoštanju prinašala manj pričakovane posledice tudi zaradi prevladujočega prepričanja javnosti o hitrem koncu vojne. Vendar ni bilo tako, vojna je trajala in zahtevala ogromna sredstva. Da bi država uredila preskrbo vojske in industrije, je bilo uveljavljenih več ukrepov tako imenovanega vojnega gospodarstva. Z mobilizacijo vseh sil in poročili o padlih, s pojavom nalezljivih bolezni in z izčrpanimi zalogami je država dosegla popoln nadzor nad vse bolj pešajočo oskrbo, ki je pestila prebivalstvo. Poraba osnovnih prehranskih artiklov se je zmanjšala že kmalu po začetku vojne.

Od nastanka oskrbnih okrajev jeseni 1915 so od moke sčasoma prešle pod občino tudi zadolžitve z drugimi artikli. Ker prosti trg ni več deloval, je bila občina vse bolj odvisna

¹⁶⁴ SI_ZAC/0060/016/00061.

¹⁶⁵ SI_/0060/015/00062; Slovenski gospodar, Šoštanj, l. 52, št. 46, 14. november 1919, str. 8;

¹⁶⁶ *Domoljub*, Nauki vojnega časa, št. 9, 1. marec 1917, str. 6.

od centralno dobavljenih zalog. Marca 1917 so bile uvedene karte za kavo in sladkor, mast, olje in maslo ter meso. Racioniranje prehrane je glavna značilnost celotnega obdobja. V prvih dveh letih vojne je bila oskrba še zadovoljiva, v naslednjih letih pa se je stanje močno poslabševalo, saj zagotovljene količine prehranskih artiklov niso dosegale predpisanih količin na kartah. Od prve polovice leta 1917 so centralne oblasti vse pogosteje prepuščale lokalni oblasti, da sama zagotovi oskrbo iz lastnega pridelka. Vse navedeno kaže na to, da so količine, vsekakor pa tudi kakovost osnovnih artiklov, s časom vse bolj padali. Prebivalstvo pa je poskušalo preživeti po svoje tudi mimo predpisov.

Ob nezmožnosti oblasti, da bi zagotovila vsaj osnovno preskrbo prebivalstva, ki je bila že zdavnaj na kartah, se je nezadovoljstvo vse bolj širilo. Vojna pa se ob ogromnih žrtvah kar ni končala. Majniška deklaracija, podpisovanje in v nadaljevanju niz shodov v njeno podporo je z gotovostjo opogumilo Slovence k spremembam. K temu je prispevala tudi mednarodna situacija, bližajoč se konec vojne in poraz centralnih sil. V teh za Slovence ugodnih okoliščinah je čas konec leta 1918 tudi v Šoštanj prinesel prevrat; oblast je prevzel Narodni svet, ki je uspešno opravil svoje naloge. Konec vojne je prinesel mir, vendar tudi spremenjene gospodarsko-politične razmere, težave z oskrbo prebivalstva in ogrožene meje novonastale države.

Šoštanj leta 1918.

Viri in literatura:

Literatura:

- Aplinc, Miran: *Vošnjaki industrialci iz Šoštanja*. Šoštanj, Zavod za kulturo Šoštanj, 2005.
- Aplinc, Miran: *Gospodarski in socialni razvoj Šoštanja od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne*, doktorska disertacija Univerza Ljubljana. FF Ljubljana, Ljubljana, 2016.
- Budkovič, Tomaž, *Bohinj 1914–1918: med fronto in zaledjem*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 1999.
- Cvirn Janez in Studen Andrej: *Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880–1910)*. V: *Rittig – Beljak Nives* (ur.), *Prvi i drugi međunarodni seminar Zajednice Nijemaca u Hrvatskoj 2001/2002*, zbornik radova. Varaždin: Varteks, Zagreb: Zajedinica Nijamaca u Hrvatskoj, 2002, str. 115–123.
- Čebul, Danilo: *120 let nudenja pomoči, 1879–1999*. Šoštanj, 1999, str. 9.
- Fischer, Jasna: *Gospodarstvo v vojnih razmerah, Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*. Ljubljana, Nova revija, 1995, str. 148–150.
- Fischer, Jasna: *Gospodarstvo v vojnih razmerah*. V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, str. 148–150.
- Fischer, Jasna: *Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918*, *Zgodovinski časopis*, 63, št. 1–2. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009, str. 350–372.
- Fisher, Jasna: *Razvoj obrti, industrije in trgovine*. V: Fischer Jasna (ur.) et. Al: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 77–83.

- Gačić, Aleksandra; Jenuš, Gregor, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek zaslužni slovenski politik*. Velenje, Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2016.
- Habjan, Hana: *Gospodarstvo in aprovizacija v prvem letu prve svetovne vojne*. V: *Kuge, lakote in vojske – reši nas o gospod!*. Ljubljana, Zgodovinski arhiv, 2014.
- Himmelreich, Bojan: *Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918*. V: *Iz zgodovine Celja 1848–1918*. MNZC, Celje, 1998, str. 87–126.
- Himmelreich, Bojan: *Celje v letih prve svetovne vojne 1914–1918*. V: Cvirni, Janez (ur.) et al.: *Iz zgodovine Celja 1848–1918*. Odsevi preteklosti 2. Celje, Muzej novejšje zgodovine Celje, 1998, str. 87–122.
- Himmelreich, Bojan: *Namesto žemlje črni kruh*, Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2001.
- Hodnik, Mira: *Zaostrene gospodarske razmere na Kranjskem*. V: *V zaledju soške fronte*, Ljubljana, 2015, str. 18–20.
- *Hrani jih za spomin, če me več kdaj nazaj ne bo: sto spominov ob stoletnici začetka prve svetovne vojne iz Šaleške doline in okolice*, ur. Špela Poles. Šoštanj: Občina, 2014.
- Hribernik, Franc in Ravnikar, Tone (ur., avtor dodatnega besedila): *Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*. Šoštanj: Občina Šoštanj, 1998.
- Hribernik, Franc: *Šoštanj in okolica*, tipkopis. Šoštanj, 1948.
- Ilešič, Svetozar: *Splošni pregled Dravske banovine: glavni statistični podatki: upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939*. Ljubljana, 1939.
- Jelenko, Leja, in Kučič, Eva: *Šolstvo v Šoštanju med obema vojnama: raziskovalna naloga*. Šoštanj, Osnovna šola Šoštanj, 2011.
- Jelinčič, Zmago: *Avstro-Ogrske vojne obveznice prve svetovne vojne*. Ljubljana, 2013.

- Kljajič, Damijan: Pregledni oris delavskega gibanja v Šaleški dolini. V: *Prispevki k zgodovini Šaleške doline: Šaleški razgledi 2*. Titovo Velenje, 1989, str. 245–250.
- Kresal, Franc: Avstrijski kapital v industriji stare Jugoslavij, *Prispevki za novejšo zgodovino*, l. XXVII, št. 1–2. Ljubljana 1987, str. 33–38.
- Kresal, France: Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, l. 35, št. ½ (1995), str. 7–23.
- Lazarevič, Žarko: Vojno gospodarstvo. V: Drnovšek, Marjan (ur.), Rozman, France (ur.), Vodopivec, Peter (ur.): *Slovenska kronika XX. stoletja. 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 187.
- Nečak, Dušan in Repe, Božo: Prelom: 1914–1918: *Svet in Slovenci v I. svetovni vojni*. Ljubljana, Založba Sophia, 2005.
- Perovšek, Jurij: Slovenci in država SHS leta 1918. V: *Zgodovinski časopis*, l. 53 (1999), str. 71–79.
- Počivalšek, Marija: *En gros & en detail*, Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse. Celje, 2012, str. 75–77.
- Porenta, Tita: *Če se bom odločil graditi, potem bom gradil najmodernejše! Priložnosti in pasti slovenskega trgovca in podjetnika Petra Kozine (1876–1930), ustanovitelja tovarne peko v Trzinu*. Radovljica, samozaložba, 2012.
- Poštrak, Anja, in Kalan, Barbara: Za pokritje izrednih vojnih stroškov: Avstrijska vojna posojila. V: *V roki puščica, doma pa ljubica: leto 1917 na soški fronti in v zaledju Gorenjske*. Gorenjski muzej, Kranj 2017, str. 17.
- *Prva svetovna vojna v dokumentih Zgodovinskega arhiva Celje*. Celje, Zgodovinski arhiv Celje, 1998.
- Rajšter Zalar Zalka; Rajšter Ambrožič Jelica: *Spomini na preteklo dobo*, o. Velenje, Muzej, 2017.
- Rozman, Franc: Praznovanje prvega maja 1918 na Spodnjem Štajerskem. V: *Zgodovinski časopis*, l. 46, št. 2 (1992), str. 225–232.

- Rozman, Franc: Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, l. 13, 1973, št. 1–2, str. 53–101.
- Studen, Andrej: *Pijane zverine: o moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva*. Celje, Zgodovinsko društvo Celje, 2009.
- Studen, Andrej; Kresal, France: *Življenjske razmere, Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 150–153.
- Sunčič, Mitja: Podjetništvo na področju usnjarske industrije v medvojnem obdobju. V: Aplinc, Miran (ur.): *Usnjarstvo na Slovenskem* (zbornik – Gradivo 3). Šoštanj, Občina Šoštanj, 2008, str. 11–130.
- Svoljšak, Petra: Gospodarstvo. V: *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine, 2010, str. 69–70.
- Svoljšak, Petra: Utrinek iz slovenske begunske zgodovine, *Primorska srečanja*, št. 139. Nova Gorica, 1992, str. 724–726.
- Šorn, Jože: Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni. V: *Zgodovinski časopis* 35, št. 1–2 (1981), 57–81.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor, Založba Obzorja, 1984.
- Štepec, Marko: Prehrana. V: *Slovenci + prva svetovna vojna*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije 2010.
- Velenje, *Razprave o zgodovini mesta in okolice*. Velenje, Mestna občina Velenje, 1999.
- Ževart, Milan: *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana, Knjižnica OF 5, 1977.
- Ževart, Milan: *Styriaca*, izbrana dela. Velenje, Muzej Velenje, 2005.

Viri:

Ustni viri:

- Zvone Čebul, 2015.

Serijske publikacije:

- Deutsche Wacht, l. 1914.
- Domoljub, l. 1914, 1915.
- Male novice, l. 1918.
- Narodni list, l. 1914.
- Naš čas, l. 1988.
- Slovenec, l. 1914, 1915, 1916, 1917.
- Slovenski narod, l. 1918.
- Slovenska zadruga, l. 1914, 1918.
- Slovenski gospodar, l. 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919.
- Straža, l. 1917, 1918.
- Tedenske slike, l. 1914.

Arhivski viri:

- Muzej Velenje.
- MNO Maribor.
- Pokrajinski arhiv Maribor.
- SI_ARS, AS 60.
- SI_ARS, TOI, št. 309.
- SI_ZAC/0060/Občina Šoštanj 1895–1944.
- SI_ZAC, OŠ 1914–1918.
- Zasebni arhiv Danila Čebula iz Šoštanja.
- Zasebni arhiv Vlada Kojca iz Šoštanja.